

Присяна А. В.

ЮРИДИЧНА ТЕРМІНОЛОГІЯ В ЗАКОНІ УКРАЇНИ «ПРО ВИЩУ ОСВІТУ»

*Статтю присвячено аналізу юридичної термінології в новому Законі України «Про вищу освіту». Визначено поняття терміна та схарактеризовано його ознаки, зазначено специфічні параметри юридичних термінів. Проаналізовано терміни в законі «Про вищу освіту» та створено їх типологію.
Ключові слова: термін, терміносистема, юридична термінологія, Закон України «Про вищу освіту».*

Присяная А. В. Юридическая терминология в Законе Украины «О высшем образовании». – *Статья.*

Статья посвящена анализу юридической терминологии в новом Законе Украины «О высшем образовании». Определено понятие термина и охарактеризованы его признаки, указаны специфические параметры юридических терминов. Проанализированы термины в законе «О высшем образовании», создано их типологию.

Ключевые слова: *термин, терминсистема, юридическая терминология, Закон Украины «О высшем образовании».*

Prosyana A. V. Legal terminology in the Law of Ukraine “On higher education”. – *Article.*

This article examines the legal terminology in the new Law of Ukraine “On higher education”. The concepts of the term and characterized his features set specific parameters legal terms. Analyzed in terms of the Law of Ukraine “On higher education” and created their typology.

Key words: *term, terminological, legal terminology, Law of Ukraine “On higher education”.*

Актуальність статті. Термінологія є невід'ємною частиною лексичної системи мови, що належить до найбільш відкритих систем, які динамічно розвиваються. Процес активного розвитку термінології зумовлений фактами суспільно-політичного, фахового й лексичного характеру. У зв'язку з розвитком усіх сфер життя в країні з'являються нові поняття, які потребують нових слів, це у свою чергу супроводжується появою нових термінів. Поняття термінології застосовують у різних сферах знань, зокрема в юридичній лінгвістиці виділяється юридичний термін. Незважаючи

на потужну теоретичну базу з термінознавства (І. Верхратський, В. Левицький, О. Курило, О. Огоновський, І. Пулюй, Д. Лотте, О. Нубасов, Є. Скороходько, В. Акуленко, І. Білодід, І. Квітко та ін.), проблеми юридичної термінології потребують комплексного дослідження, зокрема на ґрунті української юридичної термінології.

Метою статті є дослідження особливостей вживання юридичної термінології в новому законі «Про вищу освіту», який було прийнято минулого року. Цей закон містить нові поняття й, відповідно, нові терміни, що потребують наукового опрацювання. Мета передбачає розв'язання таких завдань: визначити поняття «термін» і схарактеризувати його сутнісні ознаки; окреслити специфіку юридичних термінів; проаналізувати основні групи термінологічної лексики в Законі України «Про вищу освіту».

Об'єктом дослідження обрано текст закону «Про вищу освіту», а предметом – юридичні терміни в цьому законі.

Згідно з тлумаченням лінгвістів Л. Симоненко та А. Крижанівської терміни – це номінанти системи понять (реалій) науки, офіційної мови тощо, причому кожний термін у конкретній галузі має суспільно усвідомлене значення [2, 132]. Російські лінгвісти визначають термін як «слово чи словосполучення, що має професійне поняття й застосовується в процесі для пізнання й освоєння певного кола об'єктів і відношень між ними під кутом зору певної професії» [1, 14–15]. Подібної думки дотримуються такі дослідники, як С. Бурдін, Я. Климовицький, О. Суперанська та інші. Є. Скороходько, зазначає, що термін – «слово чи усталене словосполучення, яке виражає соціальне поняття науки, техніки або іншої галузі людської діяльності та має дефініцію, яка розкриває ті ознаки цього поняття, що є релевантними саме для цієї галузі». Вважаємо, що це визначення є більш точним та актуальним [7, 76]. Отже, термін – це слово або словосполучення, яке містить у собі певне значення поняття, у свою чергу термін вимагає визначення певних критеріїв, які його вдосконалюють.

Термін має низку основних ознак, які можна використати в процесі виділення в складі спеціальної лексики: 1) специфічність використання (кожний термін належить до спеціальної галузі знань); 2) функція називання поняття; 3) дефінійованість (наявність наукової дефініції); 4) точність значення (яка встановлюється дефініцією); 5) контекстуальна стійкість (значення терміна є

зрозумілим без контексту й мало залежить від нього); 6) стилістична нейтральність; 7) езотеричність (точне значення терміна відоме тільки спеціалістам); 8) конвенційність (цілеспрямований характер появи); 9) номінативний характер (термін – це зазвичай іменник або словосполучення на основі іменника); 10) відтворюваність у мовленні (яка є важливою для словосполучень) тощо [8, 678]. Російський вчений-лінгвіст Д. Лотте, якого вважають одним із перших лінгвістів, хто почав займатися проблемами термінознавства, висунув до науково-технічного терміна такі вимоги: системність, незалежність від контексту, однозначність, точність і лаконічність. Термін не повинен бути полісистемним, омонімічним, синонімічним [3, 73]. На нашу думку, ці критерії терміна реальні лише в межах певної терміносистеми, а за її межами термін втрачає свої значення та системні ознаки взагалі, тобто термін детермінологізується (переходить у загальноживану лексику).

Важливе місце в термінофонді будь-якої мови належить юридичній термінології, що входить до сфери суспільно-політичної термінології. Під нею зазвичай розуміють відкриту систему номінативних одиниць, різних за походженням, які є спеціалізовані лексично (створені або запозичені), семантично (загальноживані слова, що отримали термінологічне значення) і фразеологічно (новоутворені словосполучення номінативного характеру) для вираження понять, що відображають сферу суспільно-виробничого, політичного життя нації [5, 37]. М. Любченко визначає термін як слово або словосполучення, яке є основною одиницею юридичного тексту та виступає узагальненим найменуванням певного правового поняття або поняття, яке не є правовим, проте в результаті функціонування у сфері юриспруденції набуває специфічних змістовних відтінків та, як правило, вводиться в обіг юридичної науки законодавцем, характеризується емоційною нейтральністю й відносною стійкістю [4, 11].

Отже, юридичний термін – це слово чи словосполучення, яке використане в законодавчому акті, є узагальненим найменуванням юридичного поняття, має точну дефініцію, відрізняється змістовою однозначністю й функціональною стійкістю. Словесні визначення державно-правових понять у свою чергу виражають та закріплюють зміст нормативно-правових приписів держави.

О. Скакун наголошує на тому, що юридична термінологія – це система юридичних термінів, яка реалізується у викладенні змісту

законодавчих актів та дотримується у своєму використанні відповідних вимог до себе: 1) однозначності (термін у певному законі має відповідати лише одному значенню); 2) загальнозживаності (зживання усталеного терміна); 3) стабільності (не змінювати термін із кожним наступним прийнятим законом), доступності (термінологічна простота); 4) визначеності (термін має бути чітким і зрозумілим); 5) узгодженості (юридичний термін має узгоджуватись з іншими термінами, які стосуються певної терміносистеми) [6, 380]. Вважаємо, що основними ознаками юридичного терміна є такі: адекватне відображення змісту поняття; однозначність; логічна спрямованість юридичного терміна щодо інших понять цієї терміносистеми; стилістична нейтральність; у законодавчих актах має відображатися професійний рівень практичного зживання; юридичний термін має бути закріплений за певним поняттям.

Для кращого розуміння юридичної терміносистеми проаналізуємо типологію юридичних термінів законодавчого акта, зокрема Закону України «Про вищу освіту» від 01.07.2014 р. № 1556-VII. Пропонуємо розділити законодавчу термінологію на відповідні тематичні групи, що допоможе чіткіше визначити їх роль та місце у відповідній термінологічній системі.

I. За семантичним принципом

1.1. Номінації суб'єктів дії: *Здобувачі вищої освіти* – особи, які навчаються у вищому навчальному закладі; *Особа з особливими освітніми потребами* – особа з інвалідністю, яка потребує додаткової підтримки для забезпечення здобуття вищої освіти; *Студент* – особа, зарахована до вищого навчального закладу з метою здобуття вищої освіти; *Курсант* – особа, яка в установленому порядку зарахована до вищого військового навчального закладу; *Аспірант* – особа, зарахована до вищого навчального закладу (наукової установи) для здобуття ступеня доктора філософії; *Ад'юнкт* – особа, зарахована до вищого військового навчального закладу для здобуття ступеня доктора філософії; *Докторант* – особа, зарахована або прикріплена до вищого навчального закладу (наукової установи) для здобуття ступеня доктора наук; *Слухач* – особа, яка навчається на підготовчому відділенні вищого навчального закладу; *Асистент-стажист* – особа, яка має вищу освіту ступеня магістра; *Інтерн* – особа, яка має ступінь магістра медичного спрямування й навчається з метою отримання кваліфікації лікаря; *Лікар-резидент* –

особа, яка має ступінь магістра медичного спрямування, навчається винятково на відповідних клінічних кафедрах; *Клінічний ординатор* – особа, яка має ступінь магістра медичного спрямування та кваліфікацію лікаря певної спеціальності; *Науково-педагогічні працівники* – особи, які за основним місцем роботи у вищих навчальних закладах провадять навчальну, методичну, наукову (науково-технічну, мистецьку) та організаційну діяльність; *Педагогічні працівники* – це особи, які за основним місцем роботи у вищих навчальних закладах провадять навчальну, методичну й організаційну діяльність; *Наукові працівники* – це особи, які за основним місцем роботи та відповідно до трудового договору (контракту) професійно здійснюють наукову діяльність.

1.2. Номінації освітніх установ: *Вищий навчальний заклад* – окремих вид установи, яка є юридичною особою приватного або публічного права; *Вищий військовий навчальний заклад* (вищий навчальний заклад із специфічними умовами навчання) – вищий навчальний заклад державної форми власності, який здійснює на певних рівнях вищої освіти підготовку курсантів; *Університет* – багатогалузевий (класичний, технічний) або галузевий вищий навчальний заклад, що провадить інноваційну освітню діяльність; *Академія, інститут* – галузевий (профільний тощо) вищий навчальний заклад, що провадить інноваційну освітню діяльність; *Коледж* – галузевий вищий навчальний заклад або структурний підрозділ університету, академії чи інституту; *Факультет* – це структурний підрозділ вищого навчального закладу, що об'єднує не менше як три кафедри та/або лабораторії; *Кафедра* – це базовий структурний підрозділ вищого навчального закладу державної (комунальної) форми власності (його філій, інститутів, факультетів); *Навчально-науковий інститут* – структурний підрозділ університету, академії, інституту, що об'єднує відповідні кафедри; *Філія* – це територіально відокремлений структурний підрозділ вищого навчального закладу; *Незалежна установа оцінювання та забезпечення якості вищої освіти* – це недержавна організація (установа, агенція, бюро тощо), акредитована Національним агентством з акредитації України.

II. За дериваційними ознаками

2.1. Морфологічна деривація: *Європейська кредитна трансферно-накопичувальна система (ЄКТС)* – система трансферу

й накопичення кредитів, що використовується в Європейському просторі вищої освіти з метою надання, визнання й підтвердження кваліфікацій та освітніх компонентів; *Кредит Європейської кредитної трансферно-накопичувальної системи (ЄКТС)* – одиниця вимірювання обсягу навчального навантаження здобувача вищої освіти, необхідного для досягнень *визначених (очікуваних)* результатів навчання.

2.2. Семантична деривація (розширення значення терміна): *Компетентність* – динамічна комбінація знань, вмінь і практичних навичок (компетентність у перекладі з латинської *competentia* – коло питань, у яких людина добре обізнана); *Лицензування* – процедура визнання спроможності юридичної особи провадити освітню діяльність (ліцензія в перекладі з латинської *licentia* – дозвіл); *Спеціалізація* – складова спеціальності, що визначається вищим навчальним закладом (спеціалізація в перекладі з латинської *specialis* – особливий); *Кваліфікація* – офіційний результат оцінювання й визнання, який отримано, коли уповноважена установа встановила, що особа досягла компетентностей (кваліфікація від англ. *quality* – якість); *Автономія вищого навчального закладу* – це самостійність, незалежність і відповідальність вищого навчального закладу в прийнятті рішень стосовно розвитку академічних свобод.

III. За сферою функціонування термінології

3.1. Вузькоспеціалізовані терміни (спеціальні терміни тієї галузі, якій належить конкретний текст): *Освітній процес* – це інтелектуальна, творча діяльність у сфері вищої освіти й науки; *Післядипломна освіта* – це спеціалізоване вдосконалення освіти та професійної підготовки особи шляхом поглиблення знань; *Стандарт вищої освіти* – це сукупність вимог до змісту та результатів освітньої діяльності; *Галузь знань* – основна предметна сфера освіти й науки, що включає групу споріднених спеціальностей.

2.3. Загальнонаукові терміни (терміни, що вживають у різних галузях знань): *Лицензування* – процедура визнання спроможності юридичної особи провадити діяльність; *Лицензований обсяг* – максимальна кількість осіб.

За своєю структурою та змістом законодавча термінологія не є однорідною: фіксуємо різні терміни, які містять певні ознаки. Можна зробити такі висновки: 1) не всі терміни є лаконічними

та складаються з одного (двох) слів: *особа з особливими освітніми потребами, незалежна установа оцінювання та забезпечення якості вищої освіти, європейська кредитна трансферно-накопичувальна система, кредит Європейської кредитної трансферно-накопичувальної системи* тощо; 2) не завжди явно виражена логічна скерованість юридичного терміна до інших понять цієї терміносистеми; 3) частотними є запозичені терміни з латинської, англійської, грецької мов.

Отже, у проаналізованому тексті Закону України «Про вищу освіту» представлено різні групи термінів, які виокремлюємо за такими критеріями: семантичний, дериваційний та функційний. За семантичним критерієм представлено тематичні групи термінів; за дериваційним – номінації, що виникли внаслідок морфологічної та семантичної деривації; за функційним – групи термінів за сферою поширення. Окремо представлено терміни за структурними ознаками та походженням, проте запропоновані критерії розрізнення термінів є лише попередніми, а створення багатоаспектної типології вважаємо своїм перспективним завданням.

Література

1. Головин Б. Общее языкознание : [учебное пособие] / Б. Головин, Ф. Безин. – М. : Просвещение, 1979. – 416 с.
2. Крыжановская А. Актуальные проблемы упорядочения научной терминологии / А. Крыжановская, Л. Симоненко. – К. : Наукова думка, 1987. – 163 с.
3. Лотте Д. Основы построения научно-технической терминологии // Вопросы теории и методики / Д. Лотте. – М. : Изд-во Ан СССР, 1961. – 158 с.
4. Любченко М. Юридична термінологія: поняття, особливості і види : автореф. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень» / М. Любченко ; Національний університет «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». – Харків, 2012. – 20 с.
5. Панько Т. Українське термінознавство / Т. Панько, І. Кочан, Г. Мацюк. – Львів : Світ, 1994. – 216 с.
6. Скакун О. Теорія держави і права : [підручник] / О. Скакун. – 2-ге вид. – К. : Алерта, 2010. – 520 с.
7. Скороходько Є. Термін у науковому тексті / Є. Скороходько. – К. : Логос, 2006. – 99 с.
8. Українська мова : [енциклопедія] / голова ред. кол. В. Русанівський. – 2-ге вид., випр. і доп. – К. : Українська енциклопедія, 2004. – 824 с.